

Розділ 2 **Актуальні проблеми навчання, виховання та розвитку учнів загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів**

гуманіт. ун-т. – Рівне, 2003. – Вип. 25. – С. 98-103.

3. Казаков Ю. М. Педагогічні умови застосування медіаосвіти в процесі професійної підготовки майбутніх учителів : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Ю.М. Казаков. – Луганськ, 2007. – 20 с.

4. Цідило І. Роль комп'ютерних технологій у формуванні навичок конструювання виробів на уроках трудового навчання / І. Цідило // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2004. – № 3. – С. 37-39.

5. Мультимедійні технології у початковій ланці освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/ITZN/em16/content/10avmeol.htm>.

6. Что такое мультимедиа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daz.su>.

У статті розкриті об'єктивні та суб'єктивні складові системного підходу до використання комп'ютерно орієнтованих програмних засобів на уроках технологій у СЗШ. Обґрунтовується необхідність використання таких комп'ютерно орієнтованих і мультимедійних засобів, як: мультимедійні педагогічні програмні засоби з трудового навчання (технології); мультимедійні програми для моделювання технологічних процесів і явищ; мультимедійні ресурси мережі Internet.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, комп'ютерно орієнтовані програмні засоби, педагогічні програмні засоби, мультимедійні програмні засоби, апаратні програмні засоби.

В статье раскрыты объективные и субъективные составные системного подхода к использованию компьютерно ориентированных программных средств на уроках технологий в СОШ. Обосновывается необходимость использования таких компьютерно ориентированных и мультимедийных средств, как: мультимедийные программные средства по трудовому обучению (технологии); мультимедийные программы для моделирования технологических процессов и явлений; мультимедийные ресурсы сети Internet и т.п.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии; компьютерно ориентированные программные средства; педагогические программные средства; мультимедийные программные средства; аппаратные программные средства.

In the article the objective are exposed and subjective component approach of the systems to the use of the computer programmatic facilities on the lessons of technologies at senior school. The necessity of the use of such computer and multimedia facilities is grounded as: multimedia programmatic facilities on the labour teaching; multimedia programs for the design of technological processes and phenomena; multimedia resources of network of Internet.

Keywords: information communication technologies, computer-oriented facilities, educational programmatic facilities, multimedia programmatic facilities, hardware programmatic facilities.

УДК 37.014.53

М.М. Кабанець
м. Донецьк, Україна

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК ШЛЯХ ДО ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розбудова демократичної держави передбачає забезпечення гідного життя і вільного розвитку особистості, підвищення відповідальності держави за утвердження в якості норми принципів соціальної справедливості громадян. В останні десятиліття пріоритетним напрямком розвитку освітніх систем європейських країн стало усунення нерівноправності громадян у можливості здобути освіту, забезпечення вільного доступу до всіх навчальних закладів людям, що донедавна не мали такої можливості через дискримінацію їх прав у зв'язку з особливими освітніми потребами, обмеженими фізичними можливостями, перешкодами релігійного, етнічного, гендерного, національного характеру і т.п. Саме тому дослідження питань втручання держави у сферу соціалізації людей цих категорій є актуальним завданням, вирішення якого забезпечить їх інтеграцію у соціальну, економічну, освітню, культурну та інші види суспільної діяльності. Ефективна державна політика зайнятості різних верств населення – ключ до підвищення рівня їх соціалізації та демократизації суспільства в цілому.

Досвід розвинених країн світу свідчить, що вища освіта є універсальним і гнучким соціальним інститутом, який у змозі впливати на зміну соціального статусу осіб із обмеженими можливостями. Особливо це стосується університетів, які є унікальними сучасними освітніми комплексами в системі вищої освіти, і роль яких у соціальній інтеграції осіб із обмеженими можливостями до цього часу недостатньо вивчена (на противагу ролі спеціалізованих вищих навчальних закладів для осіб із фізичними вадами здоров'я та функціональними обмеженнями, які монополюють виконувати цю роль у минулому).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми інклюзивної освіти намагаються вирішити багато науковців сучасності: М. Девід, Л. Перрі, К. Маршалл, Дж. Паттерсон, С. Майлз, Н. Сінгал, Дж. Хампфрі досліджують і аналізують концептуальні положення освітньої політики Великої Британії та інших європейських країн стосовно рівного доступу до освіти для всіх громадян суспільства, Д. Хауї порівнює законодавчу базу англосовітських країн щодо забезпечення можливостей для навчання студентам із особливими потребами, М. Лейстер, Т. Ловелл узагальнили досвід навчання студентів-інвалідів в університетах Великої Британії.

Вітчизняні науковці, які досліджують проблеми інклюзивної освіти, звертаються до зарубіжного досвіду у сфері освіти інвалідів, з урахуванням якого розробляють власні моделі інклюзивної освіти. У роботах Ю. Богінської, А. Колупаєвої, Л. Шумної аналізується законодавство України та зарубіжних держав стосовно навчання осіб із обмеженими можливостями, А. Колупаєва розробила теоретико-експериментальну модель інклюзивної освіти в Україні, Г. Нікуліна, П. Таланчук розкривають технологію інклюзії студентів із інвалідністю до інтегрованого освітнього середовища.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Віддаючи належне результатам теоретичних досліджень і практичним розробкам вітчизняних науковців, треба зазначити, що питання включення студентів із обмеженими можливостями та особливими освітніми потребами тільки починають вирішуватися в Україні та ще не знайшли свого втілення в широкій освітній практиці. Існує нагальна потреба у вивченні зарубіжного досвіду успішної практики інклюзивного навчання та виробленні нових підходів щодо інклюзивної освіти, що більшою мірою задовольняли б потреби її розвитку, покращували процеси абілітації та реабілітації, формували адаптовану особистість, сприяли її інтеграції в суспільство.

Метою статті є аналіз підґрунтя розвитку інклюзивної освіти, порівняння вживаних термінів, визначення принципів положень, які зумовлюють ефективність упровадження інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження, обґрунтування здобутих наукових результатів. Дослідники дальнього зарубіжжя бачать освітні системи посткомуністичних держав як недемократичні через більшу націленість навчальних програм на оволодіння фактичною інформацією та заучування, ніж на розвиток аналітичних навичок і вмій вирішувати проблеми. Виходячи з цього, деякі вчені вважають, що такі школи не дають молоді належної підготовки до активного громадянства у суспільстві. Водночас селективну структуру (на відміну від загальноосвітньої) системи середньої освіти у країнах Центральної Європи також вважають недемократичною через розподілення студентів у професійні та академічні школи та коледжі, тим самим продукуючи соціальну нерівність і сприяючи елітарності освіти, що за своєю суттю є вкрай недемократичним.

З іншого боку, хоча ці звинувачення є в значній мірі обґрунтованими, можна стверджувати, що освіта в посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи в багатьох аспектах є демократичною. Зокрема, освітні системи цих країн забезпечують високоякісну академічну освіту, яка вважається широко доступною для всіх громадян, оскільки є безкоштовною. Щодо інших країн Європи, то таку освіту можна отримати в приватних школах, які не мають гнучкої системи оплати та є недосяжними для більшості населення через високу плату за навчання, що робить її елітарною. Цей краткий аналіз свідчить про складність оцінювання демократичності освітніх систем та неможливість дати

однозначну оцінку освітній політиці будь-якої держави. Освітні системи сучасних держав можуть мати певний ступінь демократичності, маючи кінцевою метою стати якомога більш демократичними.

У сучасній науково-педагогічній літературі широко вживаними є декілька термінів, що стосуються реалізації права на освіту осіб, які через ту чи іншу причину були позбавлені такого права в минулому. Терміни «включення» або «інклюзивна освіта» значною мірою замінили «інтеграція» і призначені для представлення різних концепцій. Слово «інтеграція» увійшло до широкого вжитку в 80-х роках ХХ століття для визначення процесу, альтернативного спеціальній освіті, метою якого було розміщення дітей із обмеженими можливостями та особливими освітніми потребами в загальноосвітні навчальні заклади. Реконструкція, поліпшення обладнання шкіл, спеціальна підготовка вчителів та забезпечення навчальними матеріалами були та залишаються основними компонентами впровадження інтеграційних моделей навчання.

Після 90-х років ХХ століття цілі та сутність інклюзивної освіти стосовно інтеграції осіб з обмеженими можливостями значно змінилися. Це сталося завдяки усвідомленню, що інтегративні моделі ґрунтувалися на закритті спеціальних шкіл і включенню тих, хто там навчався, в загальні школи без зміни навчальних планів, які не відповідають розмаїттю учнів. Таке розуміння викликало потребу перегляду освітньої політики, що спричинило виникнення ідей інклюзивного навчання, сутність якого відрізняється від інтеграції. Так, інтеграція передбачає, що особа, що навчається, адаптується до умов і вимог навчального закладу, а включення – це процес адаптації навчального закладу з метою задоволення потреб фактичних (і потенційних) студентів. Проте, ця відмінність не завжди чітко визначається на практиці. Існують різні точки зору на причини змін у термінології. Деякі дослідники вважають, що така заміна понять відображає перехід від програм, які ґрунтуються на потребах, до програм, які ґрунтуються на правах людини. Інші стверджують, що інтеграція може розглядатися як політично нейтральний термін, водночас як включення має сильний ідеологічний елемент. Поряд із інтеграцією та інклюзією термін «mainstreaming» (включення у загальний потік) продовжує використовуватися, особливо в США, хоча інклюзія стає все більш поширеним на міжнародному рівні.

Розвиток інклюзивної освіти ґрунтується на об'єктивних вимогах: *освітнього характеру*, а саме: в загальноосвітніх навчальних закладах мають застосовуватися такі методи навчання, які відповідають індивідуальним особливостям і є корисними для всіх учнів; *соціального характеру*, а саме: інклюзивні школи можуть змінити ставлення до наявних відмінностей між громадянами суспільства шляхом спільного навчання всіх дітей, створюючи тим самим основу для справедливого і недискримінаційного суспільства, яке заохочує людей жити разом у світі; *економічного характеру*, а саме: державі більш вигідно створювати й утримувати школи, в яких навчаються всі діти разом, ніж створювати складну систему різних типів шкіл, що спеціалізуються в галузі освіти конкретних груп дітей.

Існує нагальна потреба позитивних змін у демократизації можливостей, які дозволили б усім дітям мати доступ до високоякісної рівноправної освіти, що ґрунтується на концепції інклюзії в якості керівного принципу для сприяння освітнім і соціальним змінам. Включення з освітньої точки зору може допомогти у вирішенні проблем бідності, проблеми модернізації та соціально-культурної інтеграції, а також зростаючого розмаїття національних товариств. Соціальна інтеграція та інклюзивна освіта взаємопов'язані. Інклюзивна освіта намагається з'ясувати сутність і різні форми виключення, такі, як соціальна нерівність у доступі до інформаційних і комунікаційних технологій; маргіналізацію молодих людей (тих, хто не навчається, не працює та не шукає роботу), відсутність можливостей для здобуття освіти та низької успішності серед мігрантів; культурну однорідність освітніх пропозицій, які не розуміють значення та цінності багатокультурного середовища та вважають культурну і соціальну різноманітність як перешкоду на шляху інтеграції.

В умовах сучасності включення учнів із обмеженими можливостями в загальні класи загальноосвітніх навчальних закладів є швидше правилом, ніж винятком у Сполучених

Штатах Америки та багатьох європейських країнах. В останні десятиліття, дослідження з інклюзивної освіти перейшли від питання про те, чи включати студентів із обмеженими можливостями в навчальний процес загальноосвітніх закладів, до питання про те, як зробити більш ефективним включене навчання для всіх студентів і викладачів.

Освіта осіб із обмеженими можливостями дає їм шанс включитися в трудову діяльність, бути соціально значущими громадянами, забезпечити свій добробут, духовне і творче зростання. Інакше кажучи, це особливий соціальний ресурс, що має першочергове значення, цілеспрямовано діє на зменшення ізоляції та економічної залежності. Але організація освіти осіб із обмеженими можливостями в Україні не відповідає принципам Конвенції ООН про права інвалідів: вона встановлює жорсткі бар'єри, закріплюючи і так існуючу нерівність і сегрегацію. Існує беззаперечна думка, що саме ця, внутрішньо складна і різноманітна, категорія людей служить свого роду соціальним індикатором справжньої доступності освіти для населення в цілому.

Реалізація прав осіб із обмеженими можливостями на освіту пов'язана з цілою низкою проблем стосовно реформування системи освіти та соціальної політики щодо осіб із обмеженими можливостями здоров'я. З посиленням соціальної функції освіти розширюються горизонти інновацій у реалізації різних підходів до середньої, професійної та вищої освіти осіб із обмеженими можливостями здоров'я. Інклюзія – це процес, спрямований на перетворення шкіл у такі освітні простори, які стимулюють і підтримують не тільки учнів, а й власних співробітників. Вона направлена на розвиток громад, які підтримують і високо цінують досягнення кожного його члена [2, с.11].

Політику в галузі інклюзивної освіти не слід розуміти як суму ініціативних дій і зусиль на користь певних груп. Навпаки, акцент робиться не на категоріях учнів, а на створенні умов, сприятливих для навчання та різноманітних освітніх можливостей для всіх учасників педагогічного процесу.

Інклюзивна освіта в процесі свого впровадження може зіткнутися не тільки з труднощами організації так званого безбар'єрного середовища (одноповерхова конструкція навчальної будівлі, наявність пандусів, переобладнання місць загального користування, введення в штат сурдоперекладачів), а й зі складнощами соціального характеру, що полягають у поширених стереотипах і забобонах, у тому числі, у готовності або відмові викладачів, школярів або студентів та їхніх батьків прийняти таку інтеграцію.

Важливо зазначити, що фізичне розміщення студентів із обмеженими можливостями в загальноосвітні навчальні заклади не є кінцевою метою, а є скоріше засобом досягнення мети. Ефективність інклюзії залежить від того, як педагоги відповідають індивідуальним особливостям учнів. Водночас як освітні реформи, які стосуються якості та стандартів освіти, передбачають зближення в результатах навчання, інклюзивне навчання вимагає розбіжності з точки зору стратегій, що застосовуються в процесі навчання.

Упровадження інклюзивної освіти в практику роботи навчальних закладів неможливе без реструктурування методики роботи навчального закладу таким чином, щоб вона могла повністю відповідати різноманітним потребам усіх учнів або студентів. Інклюзивна освіта передбачає зміни та модифікації у змісті, підходах, структурах і стратегіях, із загальним баченням, яке охоплює всіх дітей відповідної вікової групи, а також відповідальністю за освіту всіх без виключення дітей. Особливі вимоги висувуються до викладачів, які мають спеціальні знання, відповідне ставлення та навички, що дадуть їм змогу впевнено й ефективно працювати зі студентами з різними здібностями та рівнем досягнень, включаючи осіб із обмеженими можливостями й особливими освітніми потребами. А саме: вони повинні мати уявлення про історичні, політичні та соціальні аспекти інвалідності; знати про спеціальну освіту та особливості інвалідності, щоб мати можливість ефективно працювати з людьми з обмеженими можливостями та допомагати їм у повсякденному житті; бути гнучким і бути готовим працювати з усіма без виключення категоріями осіб із вадами фізичного або психічного здоров'я та застосовувати особистісно орієнтований, диференційований та індивідуальний підхід до кожного учня або студента. Вкрай важливим є застосування гнучкої

методики викладання предметів і розуміння, що відмінності між студентами – це ресурси, що сприяють педагогічному процесу, а не перешкоди, які необхідно долати.

Ураховуючи те, що, незважаючи на недосконалість, державна політика багатьох країн підтримує створення інклюзивного суспільства, але фактичні дані щодо ефективності інклюзивної освіти є незначними [5], існує необхідність подальшого осмислення концептуальних положень і варіантів інклюзивної освіти. Необхідно враховувати багатогранність практики інклюзивної освіти, яка ґрунтується на переконанні, що особи з обмеженими можливостями та особливими освітніми потребами вимагають відповідної освіти, яка оптимізує їх життєві шанси як особистості, щоб стати повноправними членами суспільства. Припущення, що цьому в значній мірі мають сприяти навчальні заклади, має бути визнано беззаперечним.

З огляду на вищезазначене наступні принципові положення є вирішальними в розумінні та просуванні ідей і практики інклюзивної освіти:

– Визнання значимості та пріоритетності інклюзивної освіти в державній політиці. Інклюзивна освіта, як ключова соціальна політика, є могутнім інструментом зменшення негативного ефекту соціальної нерівності та культурної дезінтеграції та сегрегації.

– Розширення можливостей здобуття освіти для всіх категорій населення шляхом створення гнучкої розгалуженої системи освіти в межах глобального й уніфікованого бачення освіти молоді.

– Поглиблення диференційованого підходу для забезпечення реальних можливостей досягнення успіхів у навчанні кожним учнем або студентом завдяки акценту на освітніх потребах наявних і потенційних студентів із урахуванням їх культурних, етнічних, соціальних і когнітивних відмінностей, а також їх філософських і релігійних поглядів та міграційного статусу.

– Керівництво зусиллями та ініціативами, націленими на створення сприятливих умов і рівноцінних можливостей для здобуття освіти через визнання школи як головної інституційної одиниці в межах державної освітньої політики.

– Перегляд та оновлення професійної ролі викладачів із урахуванням їх суспільної й етичної місії та відповідальності. Професійна підготовка та післядипломна освіта викладачів має зробити акцент на поглибленні їхнього розуміння та підходів до урахування відмінностей учнів і студентів.

Інклюзивна освіта буде ефективною за **умов**:

– відкритості освітнього процесу і стратегій освіти;
– гуманізації відносин учасників освітнього процесу;
– наявності оптимального сприятливого освітнього середовища;
– проведення реформ і змін, спрямованих на благо всіх учасників освітнього процесу в цілому.

Висновки за результатами дослідження, перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи, зазначимо, що інклюзивна освіта – це шлях досягти соціальної інклюзії та крок на шляху до поглиблення демократизації суспільства. Вона за своєю суттю є процесом пошуку найбільш вдалих способів реагування на різноманітність, а також намагання дізнатися, як та чому навчитися з цих відмінностей. Інклюзивна освіта пов'язана з мотивацією та розвитком творчого потенціалу кожної особистості різноманітними педагогічними засобами, а також розвитком їхньої здатності бачити та вирішувати проблеми. Вона передбачає право кожного громадянина відвідувати школу, висловлювати свою думку, набути досвіду якісного навчання і досягти особистісно цінних результатів навчання. Перспективним напрямком подальших досліджень є аналіз комбінацій факторів, які включають представленість різних категорій студентів у навчальній групі, особливості навчального плану, системи оцінювання та методики, що забезпечать більш ефективну освіту для всіх категорій населення, впроваджуючи гнучкість освітніх систем.

Література:

1. Богінська Ю. В. Законодавче забезпечення доступності вищої освіти в європейських державах для осіб з обмеженими можливостями / Ю.В.Богінська // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. праць. — № 6 (8). — К. : Університет «Україна», 2009. — С.118 – 124.
2. Бут Т. Показатели инклюзии : практическое пособие / Т.Бут, М.Эйнскоу ; пер. с англ. ; под ред Марка Вогана. — Москва, РООИ «Перспектива», 2007. — 124 с.
3. Колупаева А. А. Инклюзивна освіта: реалії та перспективи : [монографія] / А.А.Колупаєва. — К. : «Самміт-Книга», 2009. — 272 с. : іл. — (Серія «Інклюзивна освіта»)
4. Liasidou A. Unequal Power Relations and Inclusive Education Policy Making : A Discursive Analytic Approach [Електронний ресурс] / Anastasia Liasidou // Educational Policy. — Thousand Oaks : Corwin Press, 2011. — Vol. 25. — Number 6. — Pp. 887 – 907. — Режим доступу до журн. : <http://epx.sagepub.com/content/25/6/887>
5. Lindsay G. Educational psychology and the effectiveness of inclusive education / mainstreaming // British Journal of Educational Psychology. — 2007. — Vol.77. — Pp. 1–24.
6. Perry L. B. Conceptualizing Education Policy in Democratic Societies [Електронний ресурс] / Laura B. Perry // Educational Policy. — Thousand Oaks: Corwin Press, 2009. — Vol. 23. — Number 3. — Pp. 423 – 450. — Режим доступу до журн. : <http://epx.sagepub.com/content/23/3/423>.

У статті проаналізовано основи розвитку інклюзивної освіти в Україні та в світі, зроблено порівняльний аналіз вживаних термінів щодо інклюзивної освіти, визначено принципи положення, які зумовлюють ефективність впровадження інклюзивної освіти.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інтеграція, включення, демократичне суспільство, особи з обмеженими можливостями.

В статье проанализированы основы развития инклюзивного образования в Украине и в мире, сделан сравнительный анализ терминов по инклюзивному образованию, определены принципиальные положения, которые обуславливают эффективность внедрения инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, интеграция, включение, демократическое общество, люди с ограниченными возможностями.

The article is devoted to the analysis of the grounds of inclusive education in Ukraine and in the world; the comparative analysis of the terms on inclusive education has been done; fundamental principles that stipulate the efficiency of inclusive education implementation have been defined.

Keywords: inclusive education, integration, inclusion, democratic society, disabled people.